

Jaarboek Overheidsfinanciën 2014

Jaarboek Overheidsfinanciën 2014

J.H.M. Donders en C.A. de Kam (redactie)

Inhoud

Woord vooraf	7
Voornaamste bevindingen	9
Auteurs	19
Afkortingen	21
1 De Nederlandse economie <i>J.H.M. Donders</i>	25
2 Overheidsfinanciën en sociale zekerheid <i>C.A. de Kam</i>	49
3 Gezondheidszorg <i>E.J. Pommer en A.G.J. van der Torre</i>	69
4 Drie decentralisaties in het sociale domein <i>G.A. van Nijendaal</i>	85
5 Overheid: personeel en organisatie <i>C.A. de Kam en P.J.M. Wilms</i>	101
6 Europese coördinatie van economisch beleid en begrotingsbeleid <i>D. Balestra, C.P.S. van Duin en W.M. Masselink</i>	117
7 Gaan betere regulering en beter toezicht bijdragen aan een stabiel bankwezen? <i>W.W. Boonstra en Y.B. de Vries</i>	133
Register	153

Woord vooraf

In het najaar van 2013 hebben gekozen vertegenwoordigers van de Nederlandse bevolking ermee ingestemd aan het uitvoerend apparaat van de overheid een budget van meer dan 300 miljard euro ter beschikking te stellen. De begrotingen van het Rijk, van instanties die de wettelijk verplichte sociale verzekeringen uitvoeren, van provincies en van andere decentrale overheden omvatten samen tienduizenden bladzijden. In deze stroom drukwerk proberen politiek verantwoordelijke bestuurders en hun ambtelijke penvoerders duidelijk te maken wat de verschillende onderdelen van de overheidsorganisatie willen bereiken, welke uitgaven daarvoor nodig zijn en hoe die uitgaven zullen worden gefinancierd.

Wim Drees Stichting voor Openbare Financiën

Vanzelfsprekend zijn politici en hun ambtelijke medewerkers geneigd om plannen en de effecten van bestaand en nieuw beleid in een zo gunstig mogelijk daglicht te stellen. Die neiging is maar al te menselijk, en zij is als aandrift bij besluitvormingsprocessen in de collectieve sector goed verklaarbaar. Des te belangrijker is het dat begrotingscijfers en het daaraan ten grondslag liggende overheidsbeleid met gepaste distantie worden gezien en geanalyseerd.

Met dat oogmerk heeft het bestuur van de in 2002 opgerichte Wim Drees Stichting voor Openbare Financiën (WDS) besloten om, te beginnen in 2003, een jaarboek uit te brengen. Het jaarboek dat u in handen hebt, is het twaalfde in de reeks. De WDS ontplooit haar activiteiten met de bedoeling het publieke debat over de uitgaven en de inkomsten van de overheid te stimuleren, door resultaten van onafhankelijk en wetenschappelijk integer onderzoek van de openbare financiën in bredere kring bekendheid te geven.

Behalve dit jaarboek, geeft de stichting met dat doel het *Tijdschrift voor Openbare Financiën* uit. Iedere belangstellende kan de sinds 2006 verschenen afleveringen van het tijdschrift langs elektronische weg raadplegen via de website van de stichting: www.wimdreesstichting.nl.

Daarnaast organiseert de stichting debatbijeenkomsten en zijn inmiddels vijf monografieën in de reeks Dreesforum verschenen. Later dit jaar verschijnt het zesde deel in deze reeks.

Invalshoek en structuur van het jaarboek

De gevolgen van de grote recessie voor de overheidsfinanciën vormen een rode draad in deze twaalfde aflevering van het jaarboek, dat verder grotendeels de gebruikelijke opzet heeft. Opnieuw zijn de hoofdstukken gegroepeerd in twee blokken.

De beschouwingen en analyses in het eerste blok zijn georganiseerd naar bestuurslagen en sectoren. Het omvat vier hoofdstukken. Het openingshoofdstuk presenteert een samenvattend beeld van overwegend teleurstellende ontwikkelingen in de Nederlandse economie in de periode 2008-2014. Die raken de financiën van de collectieve sector en zijn terug te zien in het toegenomen beroep op de sociale zekerheid (hoofdstuk 2). In het derde hoofdstuk krijgt de collectief gefinancierde gezondheidszorg (inclusief de jeugdzorg) aandacht. Daarbij ligt de nadruk op voorzieningen voor langdurige zorg, die voor een fors deel worden overgeheveld naar de

gemeenten. Het betreft twee van de drie grote decentralisaties in het sociale domein, die centraal staan in het vierde hoofdstuk.

Het tweede blok omvat traditiegetrouw bijdragen over specifieke onderwerpen en beleids-terreinen. Personeel en organisatie van de overheid komen aan de orde in hoofdstuk 5. De toenemende bemoeienis van instellingen van de Europese Unie met economie en overheidsbe-groting van de lidstaten is het onderwerp van hoofdstuk 6. Het slothoofdstuk bespreekt de rol van het bankwezen en schenkt aandacht aan in gang gezette maatregelen die beogen de kans op een nieuwe bankencrisis aanzienlijk te verkleinen.

Deadline en peildatum regelingen en tarieven

De auteurs hebben hun bijdrage in het algemeen gebaseerd op begrotingsdocumenten die de regering op de derde dinsdag van september 2013 openbaar heeft gemaakt. Zij hebben hun bijdrage op persoonlijke titel geschreven.

De kopij bereikte de eindredactie tussen half december 2013 en half januari 2014. Hierdoor konden ook veel na Prinsjesdag beschikbaar gekomen cijfers en ontwikkelingen nog worden verwerkt. Dit betreft bijvoorbeeld de *Begrotingsafspraken 2014* en het pensioenakkoord. Het beeld van economie en overheidsfinanciën in de eerste twee hoofdstukken strookt met dat in de *Macro Economische Verkenning 2014*, zoals geactualiseerd in de *Decemberraming 2013* van het Centraal Plan-bureau. De geredigeerde kopij is begin februari bij de vormgever ingeleverd. Als gevolg van dit productieschema kon tevens rekening worden gehouden met enkele ontwikkelingen die zich na 1 januari 2014 hebben voorgedaan.

De weergave van wettelijke regelingen, belastingtarieven en dergelijke is in het algemeen naar de situatie per 1 januari 2014, tenzij anders is aangegeven.

Dankbetuiging

De eindredactie is veel dank verschuldigd aan alle auteurs die een bijdrage aan deze twaalfde editie van het jaarboek hebben geleverd. Een speciaal woord van dank gaat naar de heer Huug Schipper (Studio Tint), die de productie van het jaarboek in goede banen heeft geleid.

Flip de Kam

Jan Donders

Voor naamste bevindingen

Voor de gehaaste lezer volgt hierna een samenvatting van de analyses in het *Jaarboek Overheidsfinanciën 2014*. Deze 'speed read' is voor rekening van de beide eindredacteuren en komt niet op het conto van de auteurs van de afzonderlijke hoofdstukken.

De Nederlandse economie (hoofdstuk 1)

Onze economie presteerde de afgelopen jaren in internationaal perspectief ronduit slecht. Eerder trok ons land over de grenzen juist de aandacht door zijn relatief hoge groeicijfers. Het openingshoofdstuk biedt een terugblik op de ruim vijf jaar die zijn verstreken sinds het uitbreken van de grote recessie in 2008. Aanvankelijk dachten veel economen dat sprake was van een scherpe conjuncturele neergang, die het niveau van de economische activiteit slechts tijdelijk zou verlagen. Al snel groeide het besef dat de slechte prestaties van de economie in hoge mate moesten worden toegeschreven aan een tegenvallende structurele economische groei. Dat besef nam toe, naarmate de economische problemen langer aanhielden.

Voor het antwoord op de vraag hoe met het economische en budgettaire beleid het beste op een groeivertraging kan worden gereageerd maakt het veel uit of deze vertraging conjunctureel dan wel structureel van aard is. Het scheiden van de bedoelde conjuncturele en structurele component is evenwel niet eenvoudig. Om diezelfde reden is het evenmin gemakkelijk om de structurele situatie van de overheidsfinanciën te duiden. Dit is van bijzonder belang voor de lidstaten van de Europese Unie, die met elkaar afspraken hebben gemaakt over het na te streven structurele saldo van de overheidsbegroting.

Het openingshoofdstuk doet uit de doeken hoe het structurele begrotingssaldo bij toepassing van de 'Brusselse' methode wordt geraamd. Deze methode maakt gebruik van wat de economische theorie te zeggen heeft over de drijvende krachten achter de structurele groei van de economie. De hoop is echter ijdel gebleken dat zij vrij robuuste ramingen van de structurele economische groei kan produceren. Er blijken soms aanzienlijke bijstellingen nodig te zijn van de geraamde structurele groei, ook voor het verleden. Deze bijstellingen werken door in het geraamde structurele begrotingssaldo. Dit heeft het enthousiasme over dit saldo als hulpmiddel bij het voeren van begrotingsbeleid niet vergroot. Toch is dit geen reden om het structurele begrotingssaldo uit de gereedschapskist van de beleidsmaker te verwijderen. De economische ontwikkeling is in hoge mate onzeker, en dat geldt dus ook voor het structurele begrotingssaldo. Zou bij het uitstippelen van overheidsbeleid alle onzekere informatie buiten beschouwing blijven, dan zouden beslissingen stellig niet beter uitpakken dan nu het geval is. Alle onzekerheid over de exacte ontwikkeling van het structurele bruto binnenlands product (bbp) en daarmee van het structurele begrotingstekort neemt overigens niet weg, dat het geen enkele twijfel lijdt dat het structurele bbp door de grote recessie flink is geraakt en dat niet alleen het feitelijke, maar ook het structurele begrotingstekort daardoor sterk is toegenomen.

De economische crisis heeft geleid tot een duidelijke stijging van de collectieve-uitgavenquote. Terwijl het aandeel van de overheidsuitgaven in het bbp in 2007 gelijk was aan dik 45 procent, ligt dit aandeel in 2014 hoogstwaarschijnlijk boven de 50 procent. Deze expansie heeft

een discussie op gang gebracht over de gewenste omvang van de overheidssector. Uiteraard moet het streven zijn gericht op het bereiken van een omvang van de overheidsbemoeyenis met de economie die de maatschappelijke welvaart in ruime zin zo hoog mogelijk opvoert. Economen zijn echter niet in staat alle gevolgen voor de maatschappelijke welvaart van een uiteenlopend peil van de collectieve-uitgavenquote in kaart te brengen. Dit neemt niet weg dat het verstandig is om bij de beleidsvoorbereiding zo veel mogelijk informatie te verzamelen over de maatschappelijke baten en kosten van uiteenlopende maatregelen die de omvang van de collectieve-uitgavenquote veranderen. Economen kunnen op dit gebied bijzonder nuttig werk verrichten. Uiteindelijk moeten langs democratische weg gekozen politici de knopen doorhakken. Wanneer het goed is, vertalen die volksvertegenwoordigers de voorkeuren van hun kiezers in het gevoerde overheidsbeleid.

Overheidsfinanciën en sociale zekerheid (hoofdstuk 2)

De rijksbegroting voor het jaar 2014 is de eerste begroting waar het kabinet-Rutte II zijn eigen stempel op kan zetten. Op essentiële punten – het zorgstelsel, de volkshuisvesting, werkloosheidsverzekering, aanvullende pensioenen – is het regeerakkoord in het eerste regeringsjaar bijgesteld, om zodoende op de genoemde onderdelen onmisbaar geachte steun voor het beleid te verwerven van de sociale partners, onderscheidenlijk van enkele ‘constructieve’ oppositiepartijen. Dit hoofdstuk vat het regeerakkoord nog eens beknopt samen, met een vooruitblik op de cijfers voor de gehele lopende kabinetsperiode. Daarna volgt een schets van enkele hoofdlijnen van de financiën van het Rijk en de collectieve sector, op basis van de stukken die het kabinet op Prinsjesdag heeft gepresenteerd. Ook het nadien met drie oppositiepartijen gesloten *Begrotingsakkoord 2014* krijgt hierbij aandacht. Anders dan het kabinet suggereert, leggen lastenverzwaringen (18 miljard euro) en ombuigingen (20 miljard euro) bij de tekortverbeterende maatregelen in de periode 2011-2014 nagenoeg evenveel gewicht in de schaal.

Het beloop van de overheidsuitgaven voor de sociale zekerheid is beslissend getekend door de zware en langdurige recessie. Het beroep op de werkloosheidsverzekering en diverse bijstandsregelingen bedraagt in 2014 waarschijnlijk 800 duizend uitkeringsjaren, dat is dubbel zo hoog als in 2008. Ook de vergrijzing, die in een stroomversnelling raakt nu de eerste omvangrijke jaargangen *babyboomers* de AOW-gerechtigde leeftijd passeren, laat diepe sporen na. Sinds het uitbreken van de grote recessie is het AOW-volume met een half miljoen uitkeringsjaren toegenomen. Bij andere regelingen van sociale zekerheid loopt het volume tussen 2008 en 2014 daarentegen terug. Per saldo neemt de economische inactiviteit in de beschouwde periode toe met driekwart miljoen uitkeringsjaren. Daar staat tegenover dat de werkgelegenheid (exclusief ziekteverzuim) in deze jaren gestaag afbrokkelt, in totaal met 170 duizend arbeidsjaren. De geschetste schaarbeweging verklaart dat de verhouding tussen het aantal economisch inactieven met een uitkering en het aantal werkenden (actieven) recent sterk is verslechterd.

De stapsgewijze verhoging van de AOW-gerechtigde leeftijd dempt de eerstkomende jaren de stijging van de *i/a*-ratio. Het toekomstige beloop van deze grootte hangt uiteraard in belangrijke mate af van het herstel van de werkgelegenheid (via de daardoor bereikte daling van het aantal werklozen en het ‘noemereffect’) en het succes dat het kabinet weet te behalen bij de hervorming van de sociale zekerheid. In het bijzonder van de in te voeren Participatiewet wordt veel verwacht; waarschijnlijk te veel. Zo lijkt de kans gering dat overheid en bedrijfsleven erin zullen slagen voldoende arbeidsplaatsen te scheppen voor mensen met een beperking.

De afgelopen decennia is het verzekeringskarakter van de sociale verzekeringen langzaam aan ‘verwaterd’, doordat de uitkeringen krachtens deze regelingen in toenemende mate worden gefinancierd via rijksbijdragen, in plaats van uit de premie-opbrengst. Die rijksbijdragen zijn

nodig, doordat de premie-inkomsten (soms ver) achterblijven bij wat nodig is voor de financiering van de uitgaven. Deze 'ontzekering' zet in de aankomende jaren door. De rijksbijdragen ter financiering van de sociale verzekeringen lopen verder op, van 11 miljard euro in 2014 tot 15,3 miljard euro in 2017.

De premiegefinancierde uitgaven vinden plaats vanuit sociale fondsen. Als gevolg van aanhoudende exploitatietekorten loopt het vermogenstekort van de werknemersfondsen dit jaar op tot 13 miljard euro. Het Algemeen Fonds Bijzonder Ziektekosten staat eind 2014 zelfs voor 24 miljard euro in het rood bij de schatkist.

Het kabinet komt half november 2013 met de schrik vrij, wanneer de Europese Commissie haar zegen geeft aan de begroting voor 2014, ook al komt het tekort – ondanks het 6-miljardpakket – waarschijnlijk hoger uit dan 3 procent van het bruto binnenlands product. Eurocommissaris Rehn geeft bij de beoordeling van de plannen van het kabinet wel aan dat de begroting geen enkele ruimte biedt om tegenvallers op te vangen, terwijl de opbrengst van veel tekortverkleinende maatregelen onzeker is.

Gezondheidszorg (hoofdstuk 3)

Het domein van de zorg wordt in dit hoofdstuk iets ruimer afgepaald dan gebruikelijk is. Het omvat tevens de hulp aan jeugdigen met opvoed- en opgroei problemen. Op basis van deze definitie ging het bij de zorg in 2012 om 80,2 miljard euro aan collectieve uitgaven. Dat is ruim een kwart van alle overheidsuitgaven. De afgelopen jaren zijn de collectief gefinancierde zorguitgaven fors gestegen, niet alleen in euro, maar ook als aandeel van het bruto binnenlands product. De overheid wil aan die uitgavenstijging paal en perk stellen, met name aan de groei van de uitgaven voor langdurige zorg.

De Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) is de kurk waarop de financiering van de langdurige zorg drijft. Zij wordt afgeslankt tot een regeling die uitsluitend aanspraak geeft op intensieve zorg, die wordt verleend binnen de muren van instellingen – de nieuwe Wet langdurige zorg (Wlt). De nu nog via de AWBZ gefinancierde medisch georiënteerde extramurale zorg (verpleging thuis) gaat over naar de verplichte basisverzekering tegen ziektekosten. De sociaal georiënteerde zorg uit de AWBZ wordt de verantwoordelijkheid van de gemeenten. Hierbij gaat het vooral om voorzieningen waarbij maatwerk de zorg doelmatiger zou kunnen maken en meer mag worden verwacht van eigen inspanningen van betrokkenen en hun sociale omgeving. Het kabinet kortwikt bij deze decentralisatie het naar de gemeenten overgehevelde budget. Op het totale budget voor zorg en hulp (in 2013: 9,5 miljard euro) wordt al met al circa 15 procent gekort, dat is ongeveer anderhalf miljard euro.

De versnipperde jeugdhulp omvat verschillende activiteiten die de overheid uitvoert om kinderen gezond en veilig te kunnen laten opgroeien. Achter het groeiende beroep op de jeugdhulp gaan ontwikkelingen schuil die losstaan van mogelijke risicokenmerken van jongeren. Op basis van de ontwikkeling van de risicokenmerken zou eerder een daling van het beroep op jeugdhulp worden verwacht. In de jeugdhulp gaat op dit moment 3,65 miljard euro om. Net als de sociaal georiënteerde zorg uit de AWBZ gaat deze voorziening over naar de gemeenten. Bij die overheveling van taken vindt een korting plaats, die oploopt tot 450 miljoen euro in 2017.

De overheveling van zorgtaken naar gemeenten roept het beeld op dat de Nederlandse verzorgingsstaat steeds meer transformeert in een verzameling verzorgingssteden. De participatiesamenleving, waar het huidige kabinet op aankoerst, dient immers vooral in het gemeentelijke sociale domein te worden gerealiseerd. Het Rijk wil hiermee de betrokken voorzieningen dichterbij de burger brengen (meer eigen verantwoordelijkheid) en denkt dat gemeenten de hulp aan burgers effectiever en efficiënter kunnen organiseren (zorg op maat). Gemeenten moe-

ten hierbij keuzen maken, die tot verschillen leiden. Zolang deze verschillen beperkt blijven tot de keuze van de gebruikte instrumenten, is er niet veel aan de hand. Dat wordt anders wanneer ook 'outcomes' gaan verschillen. Burgers hebben dan niet langer onder gelijke voorwaarden toegang tot dezelfde voorzieningen. Lokale beleidsvrijheid kan zo gezien botsen met de rechtsgelijkheid.

Hier past een waarschuwing voor te veel 'beleidsoptimisme'. De doelgroepen van de over te hevelen regelingen bestaan uit burgers met serieuze problemen en zij bevinden zich in een kwetsbare maatschappelijke positie. Vooral de leefsituatie van deze kwetsbare burgers is de laatste jaren verslechterd. De op stapel staande decentralisaties zijn zo omvangrijk en complex, dat het de vraag is of burgers wel sneller en efficiënter door gemeenten zullen worden geholpen. Onzeker is ook of gemeenten in staat zijn veel meer zelfredzaamheid bij burgers te organiseren. Er zijn althans weinig empirisch onderbouwde aanwijzingen dat dit het geval zou zijn.

Kunnen de gemeenten met de vanaf 2015 overgehevelde budgetten uit de voeten om hun nieuwe wettelijke taken naar behoren uit te voeren? Op de uitgaven voor de langdurige hulp wordt structureel 9 procent gekort, op de uitgaven voor de jeugdhulp 12 procent en op die voor de huishoudelijke hulp 40 procent. In totaal moeten de gemeenten het doen met 15 procent minder budget voor voorzieningen, die in het verleden een markante groei hebben doorgemaakt. Daar staat tegenover dat de uitgavengroei bij de genoemde overheidsvoorzieningen recentelijk afzwakt en dat particuliere hulp een steeds grotere rol gaat spelen, doordat koopkrachtige ouderen met een hogere opleiding de zorgverlening steeds meer in eigen hand (willen) houden. Dit betekent dat de gezochte besparingen vooral moeten worden gevonden door beperking van de doelgroep of een doelmatiger inrichting van de zorg.

Het zal niet eenvoudig zijn om op lokaal niveau serieuze doelmatigheidswinst te boeken. Zo leert een evaluatie van het Nederlandse decentralisatiebeleid in de periode 1993-2008 dat gemeenten vooral een gebrek aan kennis en kunde hadden om gedecentraliseerde taken uit te voeren en deze taken ook vaak uitbesteedden aan andere gemeenten of aan andere publieke of private partijen. Verder bleek dat gemeenten tijd nodig hadden om eigen beleid te formuleren en lokale maatwerkvoorzieningen te ontwikkelen. Doelmatigheidswinst is daarmee vooral een zaak van langere adem, en dat is de gemeenten door de korte overgangsfase, in combinatie met de voorgenomen kortingen, nu niet gegund.

Met de overheveling van zorgtaken naar gemeenten ontstaan ook nieuwe financieringschotten, met name tussen de lokale financiën, de financiering van de Zorgverzekeringswet (wijkverpleegkundige zorg) en de Wlz (intensieve intramurale zorg). Wellicht ontstaan nieuwe vormen van afwenteling, met name vanuit het gemeentelijk domein. Dit dreigt vooral bij de intensieve langdurige hulp, waar het Centrum indicatiestelling zorg als poortwachter optreedt. Hier speelt zorgzwaarte bij de toewijzing van claims een doorslaggevende rol, en het laat zich raden dat hier wel enige speelruimte aanwezig is.

Alom valt 'beleidsretoriek' te beluisteren, die suggereert dat gemeenten met minder geld de burger beter kunnen bedienen. Tevens bestaat een breed gedragen consensus, dat gemeenten dat ook moeten kunnen. De gemeenten voeren deze taken graag uit, zij het dat zij zich verzetten tegen de kortingen op de overgehevelde budgetten. Er zijn kansen, maar ook risico's verbonden aan de decentralisaties. Het worden dus spannende tijden, waarbij de maatschappelijke positie van circa 1,1 miljoen kwetsbare burgers op het spel staat.

Drie decentralisaties in het sociale domein (hoofdstuk 4)

De economische crisis laat vanzelfsprekend ook de gemeentelijke financiën niet onberoerd. De algemene uitkering, de belangrijkste inkomstenbron van gemeenten, is – met enkele

uitzonderingen – gekoppeld aan de hoogte van de rijksuitgaven. Bezuinigingen op de rijksbegroting hebben zodoende direct gevolgen voor de gemeentelijke inkomsten. Afgezien hiervan worden gemeenten geconfronteerd met aanvullende bezuinigingen van het Rijk. Bovendien heeft een fors aantal gemeenten te maken met verliezen op de grondexploitaties. Het in totaal uit dien hoofde geboekte verlies komt in de periode 2010-2012 uit op 3,3 miljard euro. Scenarioberekeningen suggereren dat de komende jaren serieus rekening moet worden gehouden met bijkomende verliezen tussen 0,7 miljard en 2,7 miljard euro. Voor de komende periode komt daar een omvangrijke decentralisatie van taken bij. Zij is gekoppeld aan forse kortingen op de over te hevelen budgetten. Een becijfering van het COELO geeft aan dat tussen de verwachte inkomsten en uitgaven van gemeenten in 2017 een gat gaapt van mogelijk 6 miljard euro.

Een globale analyse van grote decentralisaties van de afgelopen decennia bevestigt onderzussen dat overheveling van taken naar de gemeenten tot besparingen kan leiden. In het regeerakkoord is afgesproken de overheidstaken op drie terreinen naar de gemeenten te decentraliseren.

De thuiszorg en begeleiding van ouderen en gehandicapten. De Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) financiert straks alleen nog intramurale ouderen- en gehandicaptenzorg. Nieuwe cliënten met een lichtere zorgvraag worden niet langer toegelaten binnen de muren van verzorgings- en verpleeghuizen. Zij krijgen voortaan zorg in hun eigen omgeving. Gemeenten worden na een aanpassing van de Wet maatschappelijke ondersteuning verantwoordelijk voor alle nu nog via de AWBZ gefinancierde activiteiten ter ondersteuning en begeleiding van cliënten.

Participatie. Met de invoering van de Participatiewet krijgen gemeenten de verantwoordelijkheid voor de uitkeringen aan en begeleiding naar de arbeidsmarkt van niet volledig en duurzaam arbeidsongeschikte jonggehandicapten. Daar komt de verplichting bij om een voorziening te treffen die in een beschutte omgeving werk biedt aan mensen die geen regulier werk kunnen verrichten. De sociale werkplaatsen, met een naar huidige opvattingen in doorsnee te hoog gekwalificeerd werknemersbestand, worden de komende jaren in rap tempo ontmanteld.

De jeugdzorg. De bestaande bestuurlijke lappendeken van voorzieningen voor jeugdzorg wordt strakgetrokken, doordat alle vormen van jeugdzorg onder de gemeenten gaan vallen.

Volgens de huidige planning gaan alle genoemde taken en verantwoordelijkheden al volgend jaar over naar de gemeenten. De gedecentraliseerde budgetten van de jeugdzorg, de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 en het participatiebudget komen in een sociaal deelfonds, een constructie binnen het gemeentefonds. De drie decentralisaties zijn in de Nederlandse bestuurlijke en financiële verhoudingen zonder precedent. Met de over te hevelen voorzieningen is in 2015 een bedrag van circa 10,5 miljard euro gemoeid. Het budget van de gemeenten zwelt minder op, te weten met iets meer dan 8 miljard euro. Het verschil tussen beide bedragen ontstaat, doordat het kabinet erop rekent dat de decentralisaties nog in de loop van deze kabinetsperiode een toenemende, tot 2,4 miljard euro olopende bijdrage zullen leveren aan de geplande bezuinigingen op de collectieve uitgaven. Op (heel) lange termijn zou nog aanzienlijk meer worden bespaard. Het is klaar, dat bezuinigingen in het sociale domein in deze orde van grootte onontkoombaar zullen leiden tot versobering van de betrokken voorzieningen.

De decentralisaties leggen een enorm beslag op de bestuurlijke slagkracht van de Nederlandse gemeenten. Veel kleine gemeenten zien zich, al dan niet na enige aansporing, genoodzaakt om te fuseren. Grotere gemeenten gaan vaak samenwerken via gemeenschappelijke regelingen, die zich onttrekken aan afdoende controle door de gemeenteraden. De verhouding tussen overheid en burgers verandert. Aanspraken en rechten op zorg en ondersteuning worden omgezet in voorzieningen, die beschikbaar zijn zolang de voorraad strekt. De nadruk komt te

liggen op de eigen verantwoordelijkheid en de sociale omgeving (familie, buren en vrienden), voordat een beroep op de overheid kan worden gedaan.

Het voornaamste argument ten gunste van decentraliseren van beleid luidt dat zo'n reallocatie van taken kan bijdragen aan een effectievere afweging van kosten en baten. Doordat de afweging dichterbij de burger plaatsvindt, is verder vaker maatwerk mogelijk. De prikkels voor een doelmatige uitvoering worden sterker, aangezien de gemeenten risicodragend worden. Decentralisatie kan de betrokkenheid van burgers versterken. Beleidsconcurrentie (gemeenten ontwikkelen verschillende oplossingen voor hetzelfde vraagstuk en de beste worden overgenomen) kan bijdragen aan innovatie van het beleid. Deze voordelen van decentraal beleid treden echter alleen op bij een voldoende mate van beleidsvrijheid.

De keerzijde van gemeentelijke beleidsvrijheid is dat verschillen tussen gemeenten kunnen en zullen ontstaan in het niveau en bij de kwaliteit van de aangeboden voorzieningen. De acceptatie van dergelijke verschillen blijkt gering te zijn. Bij uitvoering op lokale schaal kunnen – zeker bij kleinere gemeenten – financiële risico's cumuleren, wanneer de modellen die worden gebruikt om de beschikbare middelen over gemeenten te verdelen tekortkomingen vertonen.

Overheid: personeel en organisatie (hoofdstuk 5)

Bij de meest ruime afbakening van de overheidssector verschaft hij emplooi aan meer dan een miljoen personen. Een flink aantal van hen werkt in deeltijd. Herleid tot volle banen, bedraagt de werkgelegenheid in 2012 circa 830 duizend arbeidsjaren. Tot aan de eeuwwisseling dijde het overheidsapparaat gestaag uit. In de loop van de jaren nul richtten kabinetten met een verschillende politieke samenstelling hun pijlen op zowel de personeelsomvang als de apparaatsuitgaven van de rijksoverheid – het totaal van de personele en de materiële uitgaven. De vermindering van het personeelsvolume bij de rijksdienst is traag op gang gekomen. Gemeenten en provincies liepen in de jaren nul voorop bij de afslanking van hun ambtelijk apparaat. Vanaf 2010 lopen de personeelsaantallen ook bij de rijksoverheid zienderogen terug. De werkgelegenheid in de overheidssector is in 2014 terug op het peil uit het begin van deze eeuw en haar aandeel in de totale werkgelegenheid bedraagt onverminderd 12 procent.

Dat de apparaatsuitgaven al langer dan tien jaar zo nadrukkelijk blieden op de bezuinigingsradar van landelijke en lokale politici, hoeft geen verbazing te wekken. Nogal wat burgers menen dat er 'te veel ambtenaren zijn'. Politici laten zich bij de besluitvorming over de gewenste omvang van het overheidsapparaat vanzelfsprekend niet uitsluitend leiden door (voor)oordelen van hun kiezers. Zij voelen zich bij hun streven naar een minder begrotelijk apparaat gesterkt door het feit dat in bestuurlijke kringen zelf eveneens de opvatting leeft dat het – ook na eerdere bezuinigingsronden uit de jaren nul – nog altijd beter en goedkoper kan.

Ten opzichte van de uitgavenontwikkeling bij ongewijzigd beleid – zoals die medio 2007 werd geraamd – ligt het uitgavenpeil voor het rijksapparaat in 2014 cumulatief 2,4 miljard euro lager. Structureel bedraagt de bezuiniging uiteindelijk zelfs 4,2 miljard euro. De besparing door de vijfjarige nullijn voor de ambtenarensalarissen – niet alleen die van de rijksambtenaren – voegt hier cumulatief nog eens 3,8 miljard euro aan toe. Overigens weigert het CPB bij het berekenen van de effecten van verkiezingsprogramma's een structureel effect toe te kennen aan voorstellen, waarbij de ambtenarensalarissen achterblijven bij de loonontwikkeling in de marktsector. Het CPB gaat er namelijk van uit dat de daarmee bereikte matiging van de ambtenarensalarissen in latere jaren wordt tenietgedaan door een inhaalbeweging. De overheidswerkgevers zouden aan een corrigerende salarisronde op den duur niet kunnen ontkomen, om bij de werwing en het vasthouden van personeel concurrerend op de arbeidsmarkt te blijven.

Het kabinet-Rutte II stuurde acht maanden na zijn aantreden een agenda voor verdere her-

vormingen van de rijksdienst naar de Tweede Kamer. Het kabinet wil de besparingen op de apparaatsuitgaven realiseren 'met zo min mogelijk gevolgen voor de maatschappelijke dienstverlening'. Dat zal een zware opgave blijken te zijn, want inclusief eerdere taakstellingen dalen de apparaatsuitgaven in de periode 2010-2018 naar schatting van ruim 17 miljard euro tot rond 13 miljard euro. Onduidelijk is voorsnog of en in welke mate de in gang gezette personeelsreducties hoeveelheid en kwaliteit van de productie door de rijksdienst negatief zullen beïnvloeden.

De ingevolge het regeerakkoord te bezuinigen bedragen zijn tot en met het jaar 2017 al gekort op de departementale meerjarenbegrotingen. Een analyse van de drie begrotingen waarbij de ombuigingen meer dan 100 miljoen euro bedragen toont aan dat de invulling van de ingeboekte bezuinigingen op heel wat punten nog openstaat.

Europese coördinatie van economisch beleid en begrotingsbeleid (hoofdstuk 6)

De financiële en economische crisis heeft de afgelopen jaren een zwaar stempel gedrukt op de economie van de landen die deel uitmaken van de Europese Unie (EU). In het bijzonder het eurogebied is hard getroffen. Niet alle lidstaten zijn overigens even zwaar geraakt. Terwijl de financiële crisis geleidelijk uitgroeide tot een economische crisis, en zich vervolgens ontpopte als een schuldencrisis van sommige nationale overheden, bleek al rap dat de oorspronkelijke opzet van de Economische en Monetaire Unie (EMU) aanzienlijke lacunes vertoont. Het meest duidelijke signaal voor die tekortkomingen was dat marktpartijen begonnen te twijfelen aan de houdbaarheid van de overheidsschuld van sommige landen. Die twijfel werd onmiddellijk zichtbaar door de terugkeer van het individuele landenrisico in de rentevoet van de betrokken landen. Door de sterk stijgende rente op hun overheidsschuld zagen deze lidstaten zich geconfronteerd met begrotingsproblemen, die zij niet op eigen kracht konden oplossen.

Sinds de crisis uitbrak, is op Europees niveau veel werk verzet om de EMU te versterken. Allereerst waren de inspanningen gericht op crisismanagement, met name op het oplossen en verder voorkomen van acute financieringsproblemen van eurolanden. Op dit moment functioneert het permanente Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM). Het ESM trad in september 2012 in werking en is gebruikt voor de meest recente noodpakketten voor Spanje en Cyprus.

Het crisismanagement van de lidstaten uit het eurogebied werd gecompleteerd door acties van de Europese Centrale Bank (ECB) op een aantal terreinen, die waren bedoeld om de stabiliteit van het financiële systeem te waarborgen. De maatregel van de ECB met de grootste positieve gevolgen voor het marktsentiment was de introductie van het 'outright monetary transactions'-programma (OMT-programma). Met dit instrument creëert de ECB de mogelijkheid om onder voorwaarden eerder door eurolanden uitgegeven overheidsobligaties aan te kopen op de secundaire markt.

Tegelijkertijd is hard gewerkt aan het versterken van de fundering van de EMU. Hierbij zijn drie elementen te onderscheiden.

Ten eerste. Versterking van de coördinatie van het begrotingsbeleid van de lidstaten die deel uitmaken van de EMU. Om zwakheden van het Stabiliteits- en Groeipact aan te pakken, publiceerde de Europese Commissie eind september 2010 het zogenoemde 'six pack'. Behalve door middel van het six pack, is het budgettaire raamwerk in de lidstaten verder versterkt door het sluiten van het Verdrag inzake Stabiliteit, Coördinatie en Bestuur in de Economische en Monetaire Unie (TSCG) door 25 lidstaten (alle toenmalige EU-lidstaten, uitgezonderd het Verenigd Koninkrijk en de Tsjechische Republiek). Het TSCG trad in werking op 1 januari 2013. Het meest prominente onderdeel van het TSCG is het begrotingspact, dat lidstaten additionele verplichtingen oplegt om hun nationale budgettaire raamwerken te versterken. Belangrijk onderdeel van dit

begrotingspact is het uitgangspunt dat het structurele begrotingstekort in principe niet groter mag zijn dan 0,5 procent van het bruto binnenlands product. Het pact verplicht landen een automatisch correctiemechanisme in werking te stellen, wanneer het structurele begrotingssaldo significant van deze doelstelling afwijkt.

Een aantal onderdelen van dit intergouvernementele verdrag is sindsdien geïntegreerd in het Europees juridisch kader, via het *two pack* dat in werking trad op 30 mei 2013. De spil van het *two pack* is dat elk euroland met ingang van 2013 verplicht is om tijdig een conceptbegroting naar de Europese Commissie te sturen, die haar beoordeelt. Mocht de Commissie van mening zijn dat een begroting significant afwijkt van de regels van het Stabiliteits- en Groeipact, dan kan zij om een herziene begroting vragen. De Eurogroep – zij bestaat uit de ministers van financiën van de eurolanden – bespreekt de nationale begrotingen en het oordeel van de Commissie en publiceert, indien gewenst, haar bevindingen.

Ten tweede. Versterking van de economische coördinatie in de EMU, door identificatie en de aanpak van (schadelijke) macro-economische onevenwichtigheden. Toezicht en beleidscoördinatie zijn hiertoe uitgebreid met de zogenoemde macro-economische-onevenwichtigheden-procedure (MEOP). Deze procedure is vastgelegd in twee verordeningen van het *six pack*. De MEOP geldt in principe voor alle EU-lidstaten. Voor eurolanden kunnen ook (financiële) sancties worden toegepast.

Ten derde. Het in lijn brengen van relevante wet- en regelgeving met de ver voortgeschreden financiële integratie van de eurolanden. Het Europees toezicht op financiële instellingen is opgetuigd met drie nieuwe Europese autoriteiten: de Europese Bankautoriteit, de European Securities and Markets Authority en de European Insurance and Occupational Pensions Authority. Ook werd macroprudentieel toezicht op EU-niveau opgezet, dat uitgeoefend wordt door de European Systemic Risk Board. Daarnaast is de greep op de financiële sector in de EU versterkt door de ontwikkeling van het zogenoemde '*single rulebook*' met gemeenschappelijke regels voor onder andere de kapitaalvereisten waaraan banken moeten voldoen, het depositogarantiestelsel en reddings- en herstructureringsinstrumenten voor banken in crisis.

Zeer recent is op Europees niveau een traject in gang gezet voor het tot stand brengen van wat bekend is komen te staan als een bankenunie. De bankenunie dient te voorkomen dat overheden van lidstaten in de problemen raken, doordat ze falende banken moeten redden.

Het toezicht op de grootste Europese banken wordt gecentraliseerd onder het Single Supervisory Mechanism. In december 2013 is ook overeenstemming bereikt over het optuigen van een gezamenlijk Europees saneringsfonds en een autoriteit bij de ontmanteling voor banken, respectievelijk het Single Resolution Fund en het Single Resolution Mechanism. De afspraken over de afwikkeling van falende banken houden mede in dat strengere kapitaaleisen gelden voor banken, zodat zij beter in staat zijn zelf problemen op te vangen. Daarnaast zullen beleggers in door banken uitgegeven effecten en grote spaarders moeten meebetalen, mocht een bank toch in moeilijkheden raken. Indien deze maatregelen niet afdoende blijken te zijn voor de afwikkeling van een bank, kan een beroep worden gedaan op het resolutiefonds.

Het 'Europees semester' vormt de procesmatige neerslag van de inhoudelijke versterking van de beleidscoördinatie binnen de EU als geheel en voor het eurogebied in het bijzonder. Het semester heeft tot doel de timing van nationale hervormingsprogramma's en de stabiliteits- en convergentieprogramma's onderling af te stemmen en daardoor de *ex ante* beleidscoördinatie verder te versterken. In het kader van het Europees semester maakt de Commissie een gedetailleerde analyse van de economische en structurele hervormingen in de EU-landen en doet zij jaarlijks beleidsaanbevelingen voor de eerstkomende twaalf tot achttien maanden. Problemen kunnen zo vlugger worden gesignaleerd en de Commissie kan voorstellen doen hoe deze knel-

punten het beste kunnen worden opgelost, om de economische stabiliteit in de Europese Unie te waarborgen.

Sinds het uitbreken van de crisis (in 2008) is op Europees niveau een indrukwekkend aantal maatregelen genomen om de stabiliteit van de Economische en Monetaire Unie te verbeteren. Tot luttele jaren geleden werden veel van die maatregelen als politiek onhaalbaar beschouwd. De discussie hoe het verder moet is evenwel verre van afgerond.

Gaan betere regulering en beter toezicht bijdragen aan een stabielere bankwezen? (hoofdstuk 7)

Banken verzorgen de financiële bloedsomloop van de economie. Bankieren gaat per definitie gepaard met risico's, zoals het debiteurenrisico – ontvangt de bank door haar verstrekte leningen terug? – en liquiditeitsrisico's – spaarders kunnen hun geld direct van de bank halen, maar de bank heeft dit vaak met een lange looptijd uitgeleend. Goed beheer van deze risico's is van kardinaal belang. Valt een grote bank door te risicovolle activiteiten om, dan ontstaat namelijk grote schade aan de reële economie. Vanwege de schade die uit een bancaire faillissement zou voortvloeien, kan de overheid het zich niet veroorloven om 'systeemrelevante' banken failliet te laten gaan. Daarmee opereren deze banken feitelijk onder een impliciete overheidsgarantie.

Structuur en functioneren van het Nederlandse bankwezen zijn sinds 2007 wezenlijk veranderd. Geen enkele Nederlandse bank van betekenis is er de afgelopen jaren in geslaagd om negatieve berichtgeving in de media te vermijden. Het vertrouwen in de sector heeft door alle negatieve publiciteit een stevige knauw gekregen. Er gaan niet alleen maar zaken mis, integendeel. Toch komt als gevolg van de crisis steevast de vraag naar voren of banken wel de goede dingen doen. De indruk is ontstaan dat banken onnodig grote risico's naar zich toetrekken in het streven naar maximale winst en dat, als het misgaat, de samenleving de lasten draagt.

Inderdaad leert het recente verleden dat (lang) niet alle financiële instellingen primair in het belang van hun klanten handel(d)en. Om het vertrouwen in de sector te herstellen, is het belangrijk dat in de toekomst alle financiële dienstverleners het klantbelang weer vooropstellen. Dat vergt een andere houding, en soms ook een andere cultuur binnen de banken.

Vooralsysteembanken dienen ervoor te zorgen dat zij geen onnodige risico's lopen. Voor zover zij risico's aangaan, moeten deze voortvloeien uit het bancaire kernbedrijf, moeten risico's transparant zijn voor de samenleving en moeten zij zo goed mogelijk worden beheerd. Een bank moet in de vorm van eigen vermogen voldoende sterke financiële buffers hebben om eventueel ook grote verliezen zelf te kunnen opvangen. Het eigen vermogen kan worden versterkt door winstinhouding, door uitgifte van nieuwe aandelen of beperking van de kredietverlening (balansverkorting).

De risico's voor de belastingbetalers kunnen – behalve door versterking van buffers en zorgvuldig risicobeheer – verder worden verkleind door het toezicht te versterken. Daar wordt aan gewerkt. Naar het oordeel van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) moet in Nederland het toezicht op de banken indringender worden. Een andere conclusie luidt dat de verdeling van de beschikbare toezichtcapaciteit voor de financiële sector meer in lijn gebracht zou kunnen worden met de mate van risico die diverse instellingen respectievelijk subsectoren in potentie vormen voor het gehele financiële systeem. Zo constateert het IMF dat De Nederlandsche Bank relatief veel capaciteit inzet voor toezicht op verzekeraars en pensioenfondsen, terwijl er relatief weinig capaciteit is om de buitenlandse activiteiten van de grootbanken te monitoren. Toezichthouders dienen ook de relaties tussen het gereguleerde bankwezen en de zogeheten 'schaduwbanken' goed te volgen. Bij de vormgeving van het toezicht moeten kosten en baten goed worden afgewogen.

Voltooiing van de Europese bankenunie is een bouwsteen onder de Europese hervorming van de financiële sector. Meer Europees toezicht op het bankwezen zal bijdragen aan egaliseren van het speelveld en leiden tot een stabiel bankwezen, doordat straks overal in Europa dezelfde normen gelden en de autoriteiten slagvaardiger grensoverschrijdend kunnen optreden. Ook hier geldt dat een zorgvuldige vormgeving belangrijk is. Bij de vorming van de Europese bankenunie speelt mee dat Europa nog veel zwakke banken telt. Het is van belang dat de lidstaten eerst hun eigen bankwezen structureel gezond maken, alvorens hun banken in te varen in de bankenunie.

De inmiddels genomen maatregelen op het gebied van het toezicht, nationaal en internationaal, zullen leiden tot een stabiel bankwezen, al passen bij deze conclusie wel de nodige slagen om de arm. Zo moet veel van het voorgenomen beleid nog worden geïmplementeerd. Vereist is verder een cross-sectorale aanpak bij regelgeving en toezicht. Tot dusver ligt veel nadruk op subsectoren binnen het financieel bestel, met afzonderlijke regels voor banken, verzekeraars, beleggingsinstellingen en pensioenfondsen. Veel financiële instellingen combineren twee of meer van deze activiteiten, waardoor zij met verschillende toezichtregimes te maken hebben. Gezien de sterk toegenomen financiële vervlechting tussen landen, staan verhoging van kapitaaleisen, aanpak van *too big to fail*, centrale clearing van derivaten, het toezicht op schaduwbankieren en het beleid ten aanzien van rating agencies terecht op de agenda van de G20.

Deze kanttekeningen ten spijt mag wel worden verwacht dat, als alle voorgenomen maatregelen zijn ingevoerd, het financiële stelsel aan stabiliteit heeft gewonnen. Zwaardere gekapitaliseerde banken, die zich ook nog eens een stuk behoudender opstellen in hun activiteiten, zullen per definitie minder risicovol zijn dan veel banken voor 2008 waren. Strenger toezicht in combinatie met een beloningsbeleid dat gericht is het behalen van langetermijndoelen zal er eveneens aan bijdragen dat banken minder snel in de problemen raken. Mocht het dan onverhoopt toch nog eens fout gaan bij een of meer banken, dan zullen de mogelijkheid tot *'bail-in'* en een stevig depositogarantiestelsel op Europees niveau ervoor zorg dragen dat de belastingbetalers zeer lang buiten schot kunnen blijven.

Dit alles is goed nieuws. Toch kunnen de huidige en eventueel nog te nemen maatregelen het verschijnsel financiële crisis niet voor eens en altijd uitbannen. Risicovrij bankieren bestaat naar zijn aard niet.

Auteurs

D. Balestra, Msc is als gedetacheerd nationaal expert werkzaam bij het Directoraat Generaal voor Economische en Financiële zaken van de Europese Commissie op de Nederlandse desk.

Prof. dr. W.W. Boonstra is chieft econoom van Rabobank Nederland, Utrecht, en bijzonder hoogleraar Economische en monetaire politiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Dr. mr. drs. C.P.S. van Duin is als gedetacheerd nationaal expert werkzaam bij het Directoraat Generaal voor Economische en Financiële zaken van de Europese Commissie.

Dr. J.H.M. Donders is directeur BoFEB (een *traineeship* voor economen), programmamanager Economie bij de Rijksacademie voor Financiën, Economie en Bedrijfsvoering en directeur van de Wim Drees Stichting voor Openbare Financiën.

Prof. dr. C.A. de Kam is honorair hoogleraar Economie van de publieke sector bij de Rijksuniversiteit Groningen.

Drs. W.M. Masselink is werkzaam bij het secretariaat van de Eurogroep werkgroep en de Eurogroep.

Mr. G.A. van Nijendaal is plaatsvervangend secretaris van de Raad voor de financiële verhoudingen.

Drs. E.J. Pommer is senior wetenschappelijk medewerker bij de onderzoekssector Arbeid en publieke voorzieningen van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Drs. A.G.J. van der Torre is wetenschappelijk medewerker bij de onderzoekssector Arbeid en publieke voorzieningen van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Drs. Y.B. de Vries is werkzaam bij Rabobank Nederland als bestuursadviseur. Daarvoor was hij hoofd van het team Financiële Sector Onderzoek.

Drs. P.J.M. Wilms is werkzaam als directeur bij Aarts De Jong Wilms Goudriaan Public Economics bv (APE).

Afkortingen

ABN	Algemene Bank Nederland
ACM	Autoriteit Consument & Markt
adl	algemene dagelijkse levensverrichtingen
AEX	Amsterdam Exchange Index
AFM	Autoriteit Financiële Markten
AGS	Annual Growth Survey
AMR	Alert Mechanism Report
AOW	Algemene Ouderdomswet
ARK	Algemene Rekenkamer
AVO	Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
Awf	Algemeen Werkloosheidsfonds
bbp	bruto binnenlands product
BIS	Bank for International Settlements
btw	belasting over de toegevoegde waarde
bv	besloten vennootschap
BZK	Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (Ministerie van -)
CAK	Centraal Administratie Kantoor
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CDA	Christen Democratisch Appèl
CER	compensatie voor het verplichte eigen risico
CIZ	Centrum indicatiestelling zorg
COELO	Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden
COM	Commission (of the European Union)
CPB	Centraal Planbureau
CRD	Capital Requirements Directive
CRR	capital-requirements regulation
D66	Democraten 66
DBP	Draft Budgetary Plan
dga	directeur-groootaandeelhouder
DGS	depositogarantiestelsel
DNB	De Nederlandsche Bank
DSB	Dirk Scheringa Beheer (- Bank)
EAR	Effective Action Report
EBA	Europese Bankautoriteit

EC	Europese Commissie
ECB	Europese Centrale Bank
EFSF	Europese Financiële Stabiliteitsfaciliteit
EFSM	Europese Financiële Stabiliteitsmechanisme
EIOPA	European Insurance and Occupational Pensions Authority
EMU	Economische en Monetaire Unie
EPP	Economic Partnership Programme
ESM	Europees Stabiliteitsmechanisme
ESMA	European Securities and Markets Authority
ESRB	European Systemic Risk Board
EU	Europese Unie
fte	full-time equivalent
ggz	geestelijke gezondheidszorg
HP-filter	Hodrick-Prescott-filter
i/a-ratio	inactieven/actieven-ratio
ict	informatie- en communicatietechnologie
IenM	Infrastructuur en Milieu (Ministerie van -)
IMF	Internationaal Monetair Fonds
ING	Internationale Nederlanden Groep
IQ	intelligentiequotiënt
KNMI	Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut
KPMG	Kleynveld Peat Marwick Goerdeler
LCR	liquidity coverage ratio
LTRO	long-term refinancing operation
LTV-ratio	loan-to-value-ratio
MEOP	macro-economische-onevenwichtigheidsprocedure
MEV	Macro Economische Verkenning (publicatie van het CPB)
MIMIC	MIcro Macro model to analyze the Institutional Context (model van het CPB)
mkb	midden- en kleinbedrijf
MTO	medium-term objective
NRC	Nieuwe Rotterdamsche Courant
NSFR	net stable funding ratio
nv	naamloze vennootschap
NVB	Nederlandse Vereniging van Banken
OMT	outright monetary transactions (aankopen van staatsobligaties op de secundaire markt door de ECB)

pgb	persoonsgebonden budget
PPS	publiek-private samenwerking
PvdA	Partij van de Arbeid
PVV	Partij Voor de Vrijheid
R&D	research en development
Rfv	Raad voor de financiële verhoudingen
RWA	risk-weighted assets
RWS	Rijkswaterstaat
rwtt	rechtspersoon met een wettelijke taak
SAFFIER	Short- and medium-term Analysis and Forecasting using Formal Implementation of Economic Reasoning (macromodel van het CPB)
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
Sdu	Staatsdrukkerij en -uitgeverij
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
SGP	Stabiliteits- en Groeipact (Stability and Growth Pact)
SMP	Securities Market Programme
SNS	Samenwerkende Nederlandse Spaarbanken
SPV	special purpose vehicle
SSM	Single Supervisory Mechanism
SWD	Staff Working Document
SZW	Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Ministerie van -)
TAE-model	toegepast algemeen evenwichtsmodel
TSCG	Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union (Verdrag inzake Stabiliteit, Coördinatie en Bestuur in de Economische en Monetaire Unie)
VenJ	Veiligheid en Justitie (Ministerie van -)
vg	verstandelijk gehandicapten (vg-zorg)
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VPZ	Vergoedingsregeling persoonlijke zorg
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
VWS	Volksgesondheid, Welzijn en Sport (Ministerie van -)
Wajong	werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten (Wet -)
WAO	Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering
Wft	Wet financieel toezicht
WIA	werk en inkomen naar arbeidsvermogen (Wet -)
WKA	Wet koppeling met afwijkingsmogelijkheid
Wlz	Wet langdurige zorg
Wmo	Wet maatschappelijke ondersteuning
Wsw	Wet sociale werkvoorziening
Wtcg	Wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten
WW	Werkloosheidswet

Wwb	Wet werk en bijstand
zbo	zelfstandig bestuursorgaan
Zvw	Zorgverzekeringswet